

NAGYATÁDI SZABÓ ISTVÁN POLITIKAI SZEREPLÉSE SOMOGYBAN AZ ŐSZIRÓZSÁS FORRADALOM ÉS A TANÁCSKÖZTÁRSASÁG IDEJÉN

Írta: KÁVÁSSY SÁNDOR

A forradalom előestéje Nagyatádi Szabó Istvánt a forradalom ellenfeleinek táborában találta. Míg a Magyar Nemzeti Tanáccsal való együttműködést elhárította, [1] 1918. október 30-án Hadik Jánost támogatásáról biztosította, [2] és alakuló kormányában elvállalta a földművelésügyi tárcát. [3]

A forradalom — mint ismeretes — elseperte a Hadik-kormányt, és vele együtt Nagyatádi Szabó minisztersége is kútbaesett. Így, a hivatalát már elfoglalni sem tudó kormány minisztereként — mint utóbb mondta —, csak egyet tartott maga előtt, hogy haza mehessen Somogyba, és minél előbb elhagyhassa a forrongó főváros. [4]

Nem ismerjük pontosan hazaérkezésének időpontját, csupán azt van módunk megállapítani, hogy hazatérése után rövid időre sem vonult vissza a közélettől. November 4-én Kaposváron már részt vett a törvényhatósági bizottság évnegyedes közgyűlésén; az egyik alelnöke lett a dr. Nicsovcics Sándor javaslatára megválasztott Megyei Nemzeti Tanácsnak, [5] s miután Batthyány Tivadar belügyminiszternek a kormány támogatását kérő leiratát felolvasták, rövid beszédet is mondott. Beszédét a források csak kivonatossan tartották fenn, annak tartalmáról azonban pontos képet alkothatunk. Előjáróban kijelentette, hogy a forradalom győzelmének kivívásában nem volt része, mivel egy „más alakulásban vett részt”, de legszentebb kötelességének tartja, hogy a kormány hazafias törekvéseit támogassa. Hazaárulás volna a kormányt a béke, a közjó és a közrend megteremtésében nem támogatni. Ellenforradalomtól tartani nem kell, ha a kormány békét és rendet teremt, minden magyar támogatni fogja. Minden erőt, pártállásra való tekintet nélkül, a kormány támogatására hívott fel, és kérte, hogy borítsanak fátylat a múltra: „Felejtsük a múltat, ölelkezzünk össze!” [6]

Kaposváron november 1-én és 2-án már győzött a polgári demokratikus forradalom, [7] és a beszéd időpontjában már szerte a megyében dübörögve bontakoztak ki a parasztság mozgalmái. Nagyatádi megbékélést hirdető álláspontja, így érthetően, kedvező fogadtatásban részesült, és élénk visszhangra talált a paraszti osztályharc fellángolásától megriadt burzsoázia körében. A helyi sajtó pár nap múlva kiemelkedő helyen tért rá vissza, és nyomatékosan húzta alá: „Ez az álláspont az egyedüli helyes, erre kell mindenkinek az országban, a megyében, de Kaposváron is helyezkednie”. [8]

Következő nyilvános fellépésére Kaposváron a hónap végén, november 30-án került sor, amikor is a Turul Szálló nagytermében 175 község kisgazdái és földmunkás küldöttei előtt mondott beszédet. Ekkorra már végrehajtás alatt állott Buza Barna november 7-i rendelete, melyben az öt kataszteri holdat meg nem haladó birtokkal rendelkező hadviselt földművesek összeírását rendelte el, [9] és ekkorra már lezajlott a birtokreform ügyében a Földművelésügyi Minisztériumban november

20-ára összehívott tanácskozás, [10] amelyen a Kisgazda Párt és a Kisbirtokos Szövetség nevében az egyik javaslatot Nagyatádi Szabó István terjesztette elő. [11] A parasztságot ekkor már a birtokreform kérdései foglalkoztatták, s így a beszédnek is ez képezte központi tárgyát.

Nagyatádi Szabó ezt közvetlenül megelőzően az imént említett november 20-i tanácskozáson foglalta össze a birtokreform végrehajtására vonatkozó elképzeléseit, s — mint ismeretes — a kisbirtok megerősítésének álláspontját képviselte, míg a cselédek és zsellérek földhöz juttatásával kapcsolatban komoly aggályoknak adott hangot. „A legegyszerűbb mód (ti. a birtokreform végrehajtására) — hangzanak szavai a Somogyvármegye közlésében — a meglévő kisbirtokok megerősítése. Ezeknek már van gazdasági felszerelése. Aki eddig 5 holdat munkált, az tud 15 holdat is megmunkálni. A lakóhellyel bíró napszámosoknak, zselléréknek és cselédeknek is lehet adni földet. Legnehezebb a dolog azoknál a cselédeknek, akiknek se lakóhelyük, se felszerelésük, se pénzük nincs. Ha minden zsellérnek; mezei munkásnak, házzal bíró cselédnek földet adunk, kérdés, hogy nem kell-e megállni? Ki munkálja meg a megmaradó földeket?” [2]

November 30-ra azonban ezek az aggályok már elpárologtak, s a gyűlésen elhangzott beszédben már nem esett szó róluk, sőt épp ellenkezőleg: határozott programként fogalmazta meg a földmunkások, zsellérek és cselédek földhöz juttatását is. „A Kisgazda Párt azt akarja — mondotta —, hogy a birtokpolitikai reform olyan legyen, hogy minden cselédből, napszámosból váljon kisgazda, sőt földet... a kisparosnak, ipari munkásnak és a dologra vállalkozó kishivatalnoknak is”. [13]

A gyűlésnek ezen kívül még két figyelemre méltó mozzanata volt. A kisgazda vezér harcot hirdetett a szociáldemokrácia agrárprogramja ellen, [14] egyúttal állásfoglalás történt Buza Barna már említett november 7-i rendelete ellen is, amelynek alapján az a látszat támadt, hogy birtokreform eredményeiből egyedül a nincstelenek és a törpebirtokos parasztság részesül. Ezekről a gyűlés határozatot fogadott el, s azt távirat formájában a földművelésügyi miniszternek is megküldte. „A legélesebben tiltakozunk — hangzik a távirat — a birtokreformnak az 5 kataszteri hold alatti birtokosokra való korlátozása ellen. Követeljük a földműveseknek annyi tulajdon földdel való ellátását, amennyit saját kezükkel megművelni tudnak. Tiltakozunk a reakciósok akadékoskodása és a szobatudósok (ti. a szociáldemokraták — K. S.) okoskodása ellen, követeljük a nép kívánságainak beváltását. Somogy megye egybegyűlt kisgazdái”. [15]

A gyűlést és az-azon esett dolgokat a somogyi szociáldemokraták heves tiltakozása követte. Röviddel azután, amikor megyei értekezletüket tartották, „izzó szavakkal emlékeztek meg Szabó Istvánról, aki — mint mondták csatlakozik a nagybirtokosokhoz, azoknak szekerét tolja”. [16]

A következő hónapokban országos fórumokon hallatta szavát, és ismét 1919. március 11-én már mint a Berinkey-kormány népgazdasági minisztere jött le Somogyba.

Ezt az útját és ekkori szereplését már többen és többször is megírták. [17] Ha e helyen visszatérek rá, azon túl, hogy kérdésünk körébe tartozik, az indokolja, hogy útjának előzményeivel, magával az eseménnyel és következményeivel részletesebben kívánok foglalkozni és az eddigi summás leírásokat szeretném újabb adatokkal kiegészíteni.

A nevezetes útra — mint ismeretes —, az 1919. március 8-án tartott minisztertanács határozata alapján indult el, amely — az ülésről felvett jegyzőkönyv szavai szerint — arra hatalmazta fel, hogy „keressen közvetlen kapcsolatot a szociáldemokrata termelészövetkezet propagálóival”, [18] vagyis a Somogyban kibontako-

zott termelőszövetkezeti mozgalom vezetőivel. Ahhoz tehát, hogy ez újabb kaposvári szereplése világosan állhasson előttünk, vissza kell kissé pergetnünk az eseményeket, és számba kell vennünk azokat a tényezőket, amelyek az agrárkérdés megoldására irányuló törekvéseket Somogyban a termelőszövetkezeti mozgalom felé terelték.

Tekintve, hogy a korabeli somogyi viszonyok már meglehetősen ismertek, elegendő, ha az eseményeket a somogyi szociáldemokraták agrárprogramjának fejlődése kapcsán követjük nyomon.

A somogyi szociáldemokraták agrárprogramjának alakulását 1919. januárjának elejétől van módunk figyelemmel követni; az ezt megelőző két hónapról fennmaradt forrásokból csupán arra lehet következtetni, hogy az agrárkérdés megoldására vonatkozó elképzeléseik ellentétben álltak a Kisgazda Párt elgondolásaival. A program, amit ez időtől magukénak vallottak, a Budapesti Munkástanácsban 1918. december 20-án megtárgyalt, [19] és a földmunkások és kisgazdák 1918. december 26-i országos értekezletén jóváhagyott program volt, [20] amelyet 1919. január 6-án és 7-én Kaposváron a Turul szálló nagytermében tartott megyei értekezletükön vitattak meg, és fogadtak el azzal a módosítással, hogy amennyiben a birtokos a termelést elhanyagolná, a programban meghagyandónak mondott 500 holdat is el kell venni. [21]

Tekintve, hogy a program mind a termelőszövetkezeti forma, mind pedig a nagybirtok felosztása útján történő megoldást magában foglalta, kérdésünk szempontjából fontos volna tisztázni, vajon melyik megoldási formát tartották kívánatosnak. Erre a kérdésre, sajnos, nem áll módunkban megnyugtató választ adni. Azonban bármint vélekedtek is, valamennyien egyet értettek abban, hogy „okos, igazságos és erősen radikális” földreformra van szükség. [22] De arra, hogy ennek érdekében tömegmozgalmat szervezzenek, vagy akciókat indítsanak, nem gondoltak. Sőt, ellenkezőleg, nyugalomra, türelemre intették a népet. Nagyon jellemző erre az a cikk, amelyet lapjukban, a Somogyi Hírlapban 1919. február elején közöltek, amely azt bizonygatta, a földreform „nem olyan semmi munka, amit máról holnapra” végre lehet hajtani, mert nem csupán az elveket kell tisztázni, hanem a végrehajtó apparátust is meg kell szervezni, és azt is tudni kell, hogy hol fognak húzódní az ország határai. Arról pedig — folytatódik a cikk fejtegetése —, hogy még 1919-ben végbe-megy a földreform, ne álmodozzon senki. A földnélküli munkásoknak pedig különben sem ez a fontos, hanem az, hogy megfelelőbb bérhez jussanak. Azokat pedig, akik lelkiismeretlenül „földosztási históriákba” ugratják a népet, fel kell jelenteni „a hatóságoknál, mert az ilyenek a legnagyobb ellenségei a népnek”. [23]

Végeredményében tehát az az igazság, hogy a somogyi szociáldemokratáknak eszük ágában sem volt, hogy valamilyen váratlan, radikális fordulatot adának a földkérdés megoldásának, amikor 1919. február 23-án befutott a hír, hogy Hamburger Jenő „Kaposvárra érkezik, honnan bejárja az egész vármegyét, és az alakítandó termelőszövetkezetek ügyét fogja ismertetni”. [24] Ez idő tájt egy egészen más ügy, a Széchenyi Aladár lemondása folytán megüresedett kormánybiztosi szék ügye állott az érdeklődés központjában, amelyet a belügyminiszter előzetesen nekik ígért, [25] de az utolsó pillanatban mégis dr. Neubauer Ferenc kaposvári ügyvéddel, a Kisgazda Párt egyik megyei vezetőjével töltötték be. [26]

Agrárprogramjukban a fordulat tulajdonképpen Hamburger fellépésére állt elő. Hamburgernek sikerült ui. meggyőznie a somogyi vezetőket, hogy nem a kedélyeket izgalomban tartó kormánybiztosi szék megszerzésén van a hangsúly, hanem előbb a nagybirtokkal, a latifundiumokkal kell leszámolni, és azután már magától jön a többi. [27] E meggyőzés hatása alatt született meg a döntés, hogy az agrár-

kérdés frontján szakítják át a gátakat, és a föld kérdését nem felosztással, hanem a nagybirtok termelőszövetkezetté szervezésével oldják meg. Így született meg a Kaposvári Munkástanács 1919. február 25-én tartott történeti nevezetességű ülésén a határozat, hogy a Mezőgazdasági Iparrésztársaság bérletében lévő 44 ezer holdas birtokot termelőszövetkezet céljaira birtokba veszik, és utasítják a pártvezetőséget, hogy tegye meg a Földművelődésügyi Minisztériumban a lépéseket arra nézve is, hogy mindazok a birtokok, amelyeken az évi termés biztosítva nincs, haladéktalanul termelőszövetkezetté szerveztessenek. [28]

Tekintve, hogy a somogyi szociáldemokraták agrárprogramja ezzel a határozattal nyerte el a történelmi köztudatban is élő alakját, nem csekély jelentőségű kérdés, hogy a határozat meghozatalában kiknek volt primér szerepük. Azon a gyűlésen, amelyen a határozat létrejött, Egerszeghy János elnökölt. [29] Hamburger javaslata mellett Kovács Miksa szólalt fel, s ő terjesztette elő a határozati javaslatot is. [30]

A történelmi köztudat az egészet, egyértelműen Latinca Sándor érdemének szokta tulajdonítani. A források tüzetesebb tanulmányozása alapján rá kell mutatnom, hogy Latinca Sándor szerepét elsősorban az események után készült források hangsúlyozzák. [31] Amellett rendelkezésünkre áll 1919. szeptember 16-án történt kihallgatásának jegyzőkönyve, amelynek tanúsága szerint kijelentette, hogy magát a termelőszövetkezeti intézmény hívének nem tekinti, és amikor azok szervezése történt, távol volt. [32] Mindenesetre ezek a tények arra figyelmeztetnek, hogy Latinca Sándor szerepe még tisztázásra szorul.

A határozat rövidesen nagy sajtót kapott. A lapok vezető helyen foglalkoztak vele, s a termelés és az évi termés biztosításán túl, két dologgal indokolták. Egyfelől, hogy „Somogy vármegye hitbizományok, a nagybirtokok hazája, ahol a termelőszövetkezetek felállítása az egyetlen mód”, hogy az „amerikázó földesurakat” legyűrjék, másfelől azzal, hogy a földesurak „megtagadták a földmunkások kollektív szerződésének aláírását”. [33]

Ezután már gyorsan peregték az események. Hamburger Jenő Pestre utazott, és még február 26-án, vagy 27-én [34] tárgyalást kezdeményezett Buza Barnával, aki — Réthfalvy Jenő szavai szerint — „felhatalmazta, hogy Somogy vármegye területén mindazon gazdaságokat, ahol a termelés veszélyeztetve van, a XVIII-ik néptörvény 61. §-a alapján az ő nevében lefoglalhassa”. [35] Tekintve, hogy a meghatalmazás a legszorgalmasabb kutatás ellenére sem áll rendelkezésünkre, itt egy kissé meg kell állanunk, mivel annak tartalmáról a források különbözőképp szólnak. A birtokfoglalásban érzékenyen érintett Mezőgazdasági Iparrésztársaság tiltakozó jegyzőkönyve szerint a meghatalmazás „csupán a tényleges gazdasági helyzet megállapítására” szólt, és az azonnali birtokfoglalást csupán a földművelődésügyi és a népgazdasági miniszter együttes és különleges felhatalmazása alapján engedélyezte. [36] Jászberényi András ehhez fűzött jelentésében arról ír, hogy a meghatalmazást „úgy kellett értelmezni”-ök, hogy az azonnali intézkedés jogát is megadta. [37] A legilletékesebb, Buza Barna szerint, Hamburger felhatalmazása „a földek egy részének ideiglenes átadásá”ra, „ideiglenes birtokrendezés”-re [38] szólt. Végeredményében tehát azoknak a forrásoknak közlését fogadhatjuk el hitelesnek, amelyek szerint Hamburgernek a valóságos helyzet megállapításán túl a birtokfoglalások eszközzéséhez is joga volt.

A felhatalmazás birtokában Hamburger azonnal Kaposvárra utazott, és munkához látott. Támogatására, a leltári munkák irányítására, a Földművelődésügyi Minisztérium március 1-én kiküldte Jászberényi Andrást. [39] A Szociáldemokrata Párt központi titkárságáról Kaposvárra utazott dr. Gyetvai János, [40] és a városba érkezett Hevesi Ákos, a Magyarországi Szociáldemokrata Gazdatisztek Szakszer-

vezetének titkára. [41] Ezenkívül a gazdatisztek szakszervezete részéről öt gazdatiszt, [42] a minisztérium utasítására pedig 18 gazdatiszt szállt ki. [43]

Március 3-án délelőtt a Kaposvári Munkástanács a Honvéd-laktanyába gyűlésre hívta össze a Mezőgazdasági Iparrésztársaság iparvállalatainak és gazdaságainak bizalmi férfait, akikhez Hamburger, más források szerint Latinca és még többen intéztek beszédeket, kérve őket, hogy ne osszák fel a földet, hanem alakítsák termelőszövetkezetté, egyben nagyobb kommenciót ígértek. [44] A beszédek hatása alatt az egybegyűlteket határozatot hoztak, amelyben kimondták, hogy a résztvénytársaság birtokában levő gazdaságokat és iparvállalatokat az élő és holt felszereléssel együtt „termelőszövetkezet formájában haladéktalanul” birtokba veszik, és amennyiben a miniszteri biztosok ezt a kívánságot nem teljesítik, a cselédség azonnal sztrájkba lép. [45] Ezután Hamburger, Latinca, Tóth Lajos, Schneller Béla és mások vezetésével a résztvénytársaság gazdaságainak központi irodájába mentek, ahol Latinca dr. Pete Ferenc tisztviselő elé helyezte az említett határozatot és a már kész jegyzőkönyvet, és Hamburgerrel, Jászberényivel, Hevesi Ákossal együtt kijelentette, hogy déli 12 órától a társaság gazdaságai szociáldemokrata termelőszövetkezetté alakultak. Egy órákor lefoglalták a társaság iparvállalatait, a cukorgyárat és a malmot is. [46]

Ezzel megindult a lavina, és a következő napokon már sorra foglalták el, és alakították szociáldemokrata termelőszövetkezetté a megye nagybirtokait.

Buza Barna „Kommunista összeesküvés” c. munkája szerint „Hamburger visszaélt a megbízással, s a törvényben szabályozott ideiglenes birtokrendezés helyett el kezdte kommunizálni a nagybirtokokat”. [47] Ami Somogyban történt, azt Buzához hasonlóan már a kortársak is kommunizálásnak, illetőleg szocializálásnak nevezték, s a nagybirtok elfoglalását és termelőszövetkezetekké alakítását manapság is szocializálásnak szoktuk nevezni. Mégis, a kérdéssel foglalkozó történész aligha teheti, hogy gondolkodóba ne essék azon az érvelésen, amelyet 1921. december 8-i beadványában Jászberényi András hozott fel a maga mentségére. „A kir. ügyészség vádiratában azt állítja — írja —, hogy a mezőgazdasági ipar r.t. kaposvári bérletét 1919. március 3-án szocializáltuk. A szocializálás alatt a kir. ügyészség azt érti, hogy ezen birtok a bérletől, illetve az ingatlan tulajdonostól erőszakkal, minden ellenérték nélkül vétetett el. Ezzel szemben a tény az, hogy nevezett birtok nem szocializáltatott, hanem termelőszövetkezet céljára foglaltatott le a Buza Barna-féle földreform törvény alapján, mely azt megengedte. A tulajdonos és a bérlet tehát a Buza-féle törvényben megállapított kártérítésre igényt tarthattak. — Az ugyanazon időben folyamatban lévő parellázásoktól csakis annyiban különbözött ezen eljárás, hogy itt az igényjogosultak felosztatlan állapotban kapták meg az ingatlant és a felszerelést, viszont a kapott javak ellenértékét is közösen fizették volna a földtulajdonosnak”. [48] Hangsúlyozom, hogy a fenti okfejtés momentumai figyelemre méltóak, s azokkal a kérdés kutatóinak még szembe kell nézniök.

Vitathatatlan tény azonban, hogy a mozgalom bázisát az uradalmi cselédség és a földműves szegénység alkotta. Még a kezdet-kezdetén tartottak a dolgok, még csak február 28-át írtak, amikor már 300 ezer hold igényjogosultjai jelentették be, hogy a termelőszövetkezet mellett döntöttek. [49] Az egykorú felhívás is amellettes tanúságot, hogy a puszták népe izgatottan várta, hogy lerázhassa végre a földes-
úri igát. [50]

A tények differenciált szemlélete alapján azonban több kérdés vethető fel. Tudjuk, voltak cselédek és szegényparasztek, akik így beszéltek: „minek szét-hasogatni ... a ... földet. Annak én sem látom hasznát, meg a közösség is kárát vallja majd. Tíz holddal mit csináljak én, amikor semmim sincs hozzá: se pénzem,

se jószágom, se épületem". [51] Kérdés azonban: vajon a cselédség és földműves szegénység egészét áthatotta-e a szövetkezeti gazdálkodás gondolata, vajon nem csak a szociáldemokrácia által megszervezett elemek gondolkoztak így? Vajon nem csak azért támogatták-e a mozgalmat, hogy miután az uraktól elvették a földet, sor kerül a nagy osztozkodásra, és mindenki a maga gazdája lehet? A cselédség elképzeléseiről nem tudunk egész pontos képet alkotni, a földműves szegénység esetében azonban már világosan meg tudjuk állapítani, hogy a többség csak azért vetette magát a harcba, mert így remélte gyorsan elnyerni jussát, a földet. [52]

A parasztság egyéb rétegei tulajdonképpen ellenségesen szemlélték a fejleményeket. A fálvakban lakó parasztnép földet akart. A két-három-négy holddal rendelkező törpebirtokos parasztság kis földje kikerekítését akarta, a módosabb parasztok pedig egyenesen az úri birtok megvásárlására törekedtek. [53] Így esett, hogy a földesurak kétségbeesett segélykérései után, parasztok táviratai érkeztek a kormányhoz, amelyekben földosztó bizottság kiküldetését kérték, mivel a Szociáldemokrata Párt „erőszakkal akarja” az uradalmakat lefoglalni. [54]

Nem tudni pontosan, hogy Nagyatádi Szabó mikor értesült a fejleményekről. Berzence község „földműves polgárságá”-nak táviratát március 5-én vette. Még ezen a napon Az Est munkatársa előtt tett nyilatkozatában tiltakozott a nagybirtok termelőszövetkezetté alakítása ellen. [55] A következő nap, március 6-án pedig már minisztertanácson tette szóvá az ügyet: „Somogy megyében — mondotta — több helyen a mezőgazdasági cselédek egyszerűen birtokba veszik a földet, és szociáldemokrata szövetkezetet csinálnak, anélkül, hogy az egyéb igényjogosultakra gondolnának”. A földosztás mielőbbi végrehajtását, földbirtokrendező kormánybiztosok kiküldetését sürgette. Hozzászólásában Kunfi elfogadta Nagyatádi Szabó indítványát, de hangsúlyozta, hogy a kormánynak tisztában kell lennie, hogy a földreformot „egységes rendszer szerint” „nem lehet keresztülvinni”. Ezt követően Buza Barna előterjesztést tett a birtokreform egészének irányítására létrehívandó Országos Birtokrendező Tanács tagjaira nézve, amit a minisztertanács elfogadott. [56]

Két nap múlva, március 8-án Nagyatádi Szabó ismét előhozta az ügyet. „Miniszteri biztosok — mondotta — lefoglalják az uradalmakat és a cselédek szociáldemokrata termelőszövetkezet cégére alatt az igényjogosultak elől erőszakkal elvonják a földeket. Sok helyt megfenyegetik a cselédeket, ha nem lépnek be a szövetkezetbe, elküldik őket. Ez, ellenkezik a törvényes eljárással”. Ha ennek gátat nem vetnek, levonja a konzekvenciákat és a földosztásban részt nem vesz. Majd rámutatott, hogy az is nagy baj, hogy a földreform két miniszter, az ő és a Buza Barna kezébe van helyezve, jobb volna az egészet egy kézbe adni, és hogy ez megtörténhessen, a maga részéről jónak tartaná, ha kiválhatna a kormányból.

A felszólalást vita követte. Buza Barna kijelentette, hogy ő hajlandó Nagyatádinak átadni a teret, a termelőszövetkezetek szervezése pedig törvényes keretekben folyik. A vitában Károlyi Mihály és Böhm Vilmos is felszólalt, kérve a két minisztert, hogy maradjanak meg a kormányban. Végül Kunfi vágta el a vitát, aki azt ajánlotta, hogy hozzanak létre megegyezést valamilyen formában „a kisbirtok és a termelőszövetkezet között”. Így történt, hogy a minisztertanács végül megadta Nagyatádi Szabónak a már említett felhatalmazást. [57]

A földművelésügyi miniszter megbízásából Ráczy Gyula államtitkár még aznap értesítette Jászberényi Andrást, hogy Nagyatádi Szabó a kormány megbízásából kiszáll és helyszíni vizsgálatot tart. Minden további birtokfoglalást szüntessenek be, és Nagyatádit várják meg Kaposváron. [58] Március 9-én hasonló tartalmú utasítást kapott a megye kormánybiztosa is. [59]

Közben a Kaposvári Munkástanács és a somogyi szociáldemokrata vezetők is felismerték, hogy — Kunfi szavaival — a termelőszövetkezetet össze kell egyeztetni a kisbirtokkal, s rövidesen szinte egyik napról a másikra megváltoztatták álláspontjukat. Jellemző az álláspont-váltás gyorsaságára, hogy míg március 6-án még egyértelműen elutasították a földosztást, [60] március 7-én már, mint egyik megoldási formát, magukévá tették. „Ha az igényjogosult kiscgazdák úgy gondolják — írta a Somogyi Hírlap aznapi vezércikke —, hogy ők jobban boldogulhatnak a nekik törvény útján biztosított 5—6 hold földdel, nekünk ez ellen kifogásunk nincsen, a kiscgazdákra van bízva a választás”, hogy „a munkásság kebelében alakult termelőszövetkezetben” biztosítsanak maguknak szebb jövőt, „vagy pedig a néhány év múlva kiosztott, rossz földön” kínlódják végig az életüket. [61]

Március 8-án a munkástanács ülésén is napirendre került a kérdés, s Kovács Miksa kijelentette, hogy a kiscgazdák, amennyiben földet igényelnek, „azt meg is fogják azonnal kapni”. Majd az ülésen elfogadott határozat kimondta: „Azon kiscgazdák, akik földre igényt tartanak, azok a földbiztosok megérkezése után azonnal meg fogják kapni a nekik járandó földet.” [62] A következő napokban megjelent felhívások már ennek szellemében foglalták állást, s a nagybirtok termelőszövetkezté alakítása, mint fő megoldási forma mellett, ígéretet tettek a földosztásra is. [63]

Nincs adat birtokunkban, melynek alapján a fenti álláspont-váltást Kunfira vezethetnénk vissza. Lehetséges, hogy Kunfinak is szerepe volt benne. A kezemben levő források tanúsága szerint, a somogyi szociáldemokraták minden felülről jövő szorgalmazás nélkül, önmaguktól, a helyzet világos felmérése alapján jutottak az ismertetett állásponthez. Világossá vált előttük, hogy a falvakban élő törpebirtokos parasztságot egyedül a föld felosztásával lehet kielégíteni és megnyerni. [64] Amellett azt is tekintetbe kell venni, hogy a földosztás gondolata nem volt merőben idegen előttük, hiszen azt lényegében tartalmazta a központilag kidolgozott program, különben is még februárban maguk is „az egyes községek földnélküli munkásai és törpebirtokosai között a földosztás jelszavával” agitáltak. [65]

Az álláspont-váltás s nyomában a termelőszövetkezetet és földosztást egyként magában foglaló program meghirdetése óriási jelentőségű volt. Így, nemcsak a cselédség sorakozott fel a szociáldemokraták mögött, hanem a parasztságnak az a része is, amelyet sikerült meggyőzni arról, hogy a szociáldemokrácia zászlaja alatt juthat legrövidebb úton földhöz.

Nem tudni pontosan, vajon Nagyatádi Szabó értesült-e a fejleményekről, és arról sincs pontos képünk, hogy megbízatását tulajdonképpen mire is akarta felhasználni. Minden esetre tény, hogy március 9-én, vagyis egy nappal a minisztertanács felhatalmazása után, a Kiscgazda Párt Somogy Megyei Vezetősége közzé tette, hogy falvakból érkező küldöttségek részvételével március 12-én tüntető felvonulással egybekötött nagygyűlést rendez, egyben a gyűlés programját is nyilvánosságra hozta. A program szerint a gyűlést Tankovics János nyitja meg, majd Nagyatádi Szabó beszél az ország helyzetéről. Ezután a kormányt támogató pártok képviselőinek felszólalásai következnek, majd Bereknyei István a nép követeléseit tartalmazó határozati javaslatot terjeszti elő, végül a gyűlést dr. Neubauer Ferenc zárja be. [66]

Nehéz pontosan eldönteni, hogy a gyűlés előre elhatározott dolog volt-e, vagy ad hoc-jelleggel, Nagyatádi Szabó egyenes utasítására szervezték. Valószínűnek az utóbbi látszik. A gyűlés hírére ui. mozgásba jött a kiscgazda-tábor, fegyverkeztek és mindenütt készültek a harcra a földért. [67] Ezek a tények arra utalnak, hogy a gyűlés gondolata magától Nagyatádi Szabótól indult ki, aki egyenesen azért kívánta a fegyveres gazdákat Kaposvárra hívni, hogy azok erejére támasz-

kodva szétverje a szövetkezeti mozgalmat, másfelől dűlőre vigye a kormánybiztosság ügyét.

A kiscgazdák akciója izzó hangulatot váltott ki a szociáldemokraták körében, és magasra csapott a harag Nagyatádi Szabó személye ellen. Ez a harag nem volt újkeletű. Személyét és szerepét már a forradalom kezdete óta ellenszenvvel figyelték, emberi-politikai magatartását pedig gyakran tették kritika tárgyává. Élesen azonban csak 1919. február 15. után fordultak ellene, amikor a kormány dr. Neubauer Ferencet nevezték ki a megye kormánybiztosává. [68] Ettől kezdve — úgyszólván — minden nap kifejezést adtak haragjuknak. Előbb Neubauer kinevezéséért, majd március elejétől a termelőszövetkezetek ellen elfoglalt álláspontjáért támadták egyre élesedő hangon.

A Somogyi Hírlap „Szabó István az 500 holdas kiscgazdák védőszentje” c. közleménye március 6-án már egyenesen azzal vádolta meg, hogy „betolakodott az ún. népgazdasági minisztériumba, felcsapott a nagybirtokosok védőszentjének, és mint ilyen ki akarja játszani az évtizedeken át szenvedések kálváriáját megjárt földmunkásokat, úgy hogy azok a korcs birtokreform-paragrafusok értelmében se jussanak az őket megillető földhöz.” [69] Március 9-én pedig, amikor a kiscgazda-nagygyűlés programja nyilvánosságra került, a lap azonnal reagált az ügyre: „Méltósággal, öntudattal, szocialista forradalmi akarattal várjuk azt a napot, melyen bebizonyítjuk, hogy a kisüsttel úzérkedő politika ideje lejárt, s hogy a belterjes gazdálkodásnak, a termelőszövetkezetek megeremtésének, a cselédek, kiscgazdákat, városi proletárokat egyformán boldogítani akaró szocializmusnak nagy koncepciójától mentes ellensége, Szabó István politikája örök időkre lehanyatlik”. [70]

Ilyen előzmények után indult Nagyatádi Szabó a nevezetes útra. Előbb Székesfehérvárra ment, majd innen március 11-én, a Kiscgazda Párt vezető embereitől kísérvé [71] Kaposvárra indult.

Ekkorra azonban Kaposváron már megfordult a világ. Március 10-én a megye vezetését a Kaposvári Munkástanács és Szociáldemokrata Párt elhatározása alapján 3-tagú Direktórium vette át, amellyel a munkásság kezébe került a megyében minden hatalom. [72] Ugyanakkor megmozdult a város munkássága, a környék cselédsége és földműves szegénysége. Így esett, hogy mire a Nagyatádit hozó vonat befutott, már mintegy 10—15 000 főnyi tömeg tartotta megszállva a kaposári pályaudvart.

Ezek a fejlemények már eleve kudarcra ítélték terveit. Kudarcát azonban már megérkezése előtt be kellett látnia. A vonaton ui., amely őt és kíséretét hozta, ott utazott Hamburger Jenő és Göndör Ferenc is, akik, amikor meglátták, felkeresték fülkéjében, és tárgyalásokat kezdtek vele. A részleteket nem ismerjük. Tény azonban, hogy közvetlenül Kaposvár előtt, Homoktaszár állomáson „a kaposvári Kiscgazda Párt egyik tagja felugrott a vonatra, s fáradtságtól elfúló hangon kérte ..., hogy forduljon vissza, mert a szocialisták meg akarják ölni.” [73] Valószínűleg ez volt az a momentum, amely döntésre bírta. Az út továbbfolytatása mellett döntött, de belátva, hogy megelőzték, és keresztülhúzták számításait, elfogadta Hamburger javaslatát.

Így történt, hogy amikor délután 3 óra tájt befutott a vonat, Hamburger Jenő már azzal állhatott az egybegyűlt tömeg elé, hogy Szabó István népgazdasági miniszter nem azért jött Kaposvárra, hogy a termelőszövetkezeteket felszámolja, hanem azért, hogy azokat szentesítse. Mégis, amikor Nagyatádi Szabót meglátták, „percekig tartó láрма, zaj zúgott fel... Le vele! Abcug! kiáltások zúdultak feléje, amelyek csak akkor szűntek meg, amikor Hamburger Jenő dr., Göndör Ferenc és Zónik István” „nyugalomra, a szólásszabadság tiszteletben tartására hívták fel”

a tömeget. Amikor azonban a szónoki emelvényre lépett, ismét tüntetni kezdtek, és percekig nem tudott szóhoz jutni. A zaj lecsillapultával pedig kijelentette, hogy „a kiskazda és a nincstelen földműves proletár között érdekellentét nincs, és ő nem azért jött Kaposvárra, hogy egy már létrejött, egészséges alakulást megszüntessen, hanem, hogy a termelőszövetkezetet, mint hivatalos hatóság is szentesítse és megerősítse, s hogy azok fejlődéséről is gondoskodik”. Ekkor mondott beszéde, a korabeli sajtó közlésében így hangzik:

„Barátaim! Nem vagyok itt idegen, és bizonyára sokan is ismernek. És hogy és minden hátsó gondolat nélkül cselekedtem, azok tudják megbírálni, akikkel együtt dolgozom. Én jobban szerettem volna nem mint miniszter, hanem mint polgárember jönni. Én akartam, sőt követeltem, hogy bocsássanak el a kormányból, de magasabb állami érdekek tették lehetetlenné, hogy kimenjek a kormányból. Biztosan állíthatom, hogy a kormány minden tagjával a legteljesebb egyetértésben tudok működni.

Tisztelt Barátaim! Amikor olyan törvény végrehajtásával bíztak meg, hogy azé a föld, aki megműveli, hogyan képzeli el, hogy én annak ellenkezőjét csinálom és hirdetem. Ne értsenek félre. Amit csinálók, azt nyíltan csinálom, és nem akarom azokat megsemmisíteni, amit Önök csináltak. Avval bíztak meg az Önök vezérei, akik régi, kipróbált, szocialista vezérek, hogy jöjjenek ide, és adjak törvényes formát annak, ami itt történik.”

És Barátaim! Még egyet. Én ebben az esztendőben még nem láttam családomat, nem volt módom Somogy vármegyében időzni, nem mozdulhattam el Budapestről, de kizártnak tartom, hogy az a párt, melynek én vagyok a vezére, ellenforradalmi párt legyen, de én akkor nem is állnék az élén.

Én kivettem azokat pártomból, akik a mi eszméink ellendolgoztak röpiratok és újságokkal. Az én pártom most tisztán áll, mint a forradalmi Magyarország egyik támasza, aki a köztársaságot nem segíti, az nem is lehet a Kiskazda Párt tagja.

Tisztelt Barátaim! Nem kell minden szót készpénznek venni. Nem tudom elhinni, hogy volna bárki, tartozzék akármelyik párthoz, aki meg ne elégette volna a négy éves vérengzést. Én azt hiszem barátaim, hogy most minden magyar embernek az a kötelessége, hogy az együttérzést ápolja.

Ismételten hangsúlyozom, hogy magasabb állami érdekből vagyok kénytelen a kormányban maradni. Az a helyzet, hogy be kell várnunk a békekötést, mert ha addig bármilyen zavargás volna az országban, akkor Károlyi ki sem megy a békekötésre, de hiába is menne.

Vigyázzunk barátaim, nem az én érdekemben, de hazánk és nemzetünk érdekében. Fogjunk kezét, nem lehetünk egymásnak ellenségei, hallgassuk meg egymást, és akkor meg is fogjuk egymást érteni.”

Az állomásnál lejátszódott események után a szociáldemokrata vezérkar a Turul-szálló különtermében fél 6 órai kezdettel Nagyatádi Szabóval értekezletet tartott, amelyen Göndör Ferenc elnökölt. Hamburger Jenő ismertette a termelőszövetkezetek ügyét, egyben a termelőszövetkezetek ügyeinek intézésére a Nép-gazdasági Minisztériumban egy államtitkári státust kért a szociáldemokraták számára. Nagyatádi Szabó kijelentette, hogy szívesen látja a vezetése alatt álló minisztériumban a Szociáldemokrata Párt exponensét, a termelőszövetkezetek ellen semmi kifogása sincs, és a törvényes jóváhagyást csak az esetben tagadja meg, ha az igénylők kielégítésére nem kerülne sor. Ezután Jászberényi András emelkedett szólásra, rámutatott a nagyüzem előnyeire, valamint arra, hogy termelőszövetkezetek nélkül sem a termelés folytonossága, sem a földreform sikeres megoldása nem biztosítható. Majd Nagyatádi Szabó ismételt hozzászólása, Gyura János, Magyar Mátyás, Tóth Lajos, Hevesi Ákos, Szabó Károly és Kovács Miksa felszólalásai után a következő megállapodást hozták létre:

„1. Szabó István miniszter úr kijelenti, hogy a Somogy megyei termelőszövetkezetek megalakítását, amelyet egyes polgári lapok igen gyanús háttérrel birtokrablásnak minősítettek, teljesen törvényes keretekben, a törvény rendelkezéseinek betartásával hatósági közegek útján a termelés folytonosságának szempontjából, mint egyedül helyes és célravezető eljárást helyesli, és mint népgazdasági miniszter ezeket a szövetkezeteket megerősíti.

2. Gondoskodik Szabó István miniszter úr, hogy a termelőszövetkezetek a minisztertanács útján forgó tőkével ellátsanak.

3. Kíváncsún tartja Szabó István miniszter úr, hogy a Szociáldemokrata Párt, mivel a termelőszövetkezetre vonatkozó felfogások semmiben sem különböznek, hogy a népgazdasági minisztériumban a párt egy emberét delegálja, aki termelőszövetkezetek megalakításában a megbeszéltek és lefektetett alapelvek szerint, teljes jogkörrel rendelkezik.

4. Szabó István miniszter úr oda fog hatni minden erejével, hogy mindazon viszásságok, melyek ez értekezleten tudomására jutottak, és amelyek alkalmasak Somogy megye békéjének és a termelés folytonosságának megzavarására és országos veszedelmek felidézésére, a Kisgazda Párt vezére a népgyűlésen figyelmeztetni fogja pártíveit, hogy a jövőben indokolatlan híresztelésektől tartózkodjanak.

5. Szabó István miniszter úr gondoskodik arról, hogy a kiküldötteket földbiztosi minőségükben dezavváló körtávirat kiküldője a Földművelésügyi Minisztérium felelősségre vonassék.

6. Kötelezi magát a kaposvári Szociáldemokrata Párt, hogy respektálni fogja a Kisgazda Párt szervezkedési és gyűlekezési szabadságát, hogy a termelőszövetkezetek megalakításával a kisgazda igény jogosultak a legmesszebbmenőleg kielégítenek' továbbá, hogy a termelőszövetkezeteket a jövőben nem szociáldemokratának, hanem földművelő termelőszövetkezeteknek fogják elnevezni, mert nem párt, hanem országos érdekeket őhajtanak szolgálni.

7. Szabó István miniszter úr fel fogja szólítani kisgazda társait és pártíveit, hogy fölös készeleteiket a városok éllemezésére haladéktalanul szolgáltatassák be, mert a városok kiéhezetésével a forradalom vívmányait döntik veszedelembé.

Az értekezlet este 9-kor ért véget. [74] Később, az ellenforradalmi korszak kezdetén, Nagyatádi Szabót a fenti egyességért hazaárulással vádolták. [75] „Politikai rágalmak és cáfolatok” c. röpiratában, majd pedig az 1919. október 13-án Kaposváron tartott kisgazda nagygyűlésen mondott beszédében azzal védekezett, hogy a megállapodás „kényszerhelyzet”-ben kötött „kényszersmegállapodás” volt. [76] Röpiratában arról is említést tesz, hogy a karhatalom mozgási szabadságában is korlátozta. [77]

Nem kétséges, hogy a kényszer valóban fennforgott. Nagyatádi Szabó meghatárolásra kényszerítése és az egyezmény megkötése mégis jelentős diadala volt a somogyi szociáldemokráciának, a kaposvári munkásságnak és vele szövetséges szegényparasztságnak. Nagyatádi Szabó útjának azonban, kudarca ellenére is, volt egy jelentős eredménye: a megvalósulás stádiumába jutott a földosztás. Az egyezmény értelmében a direktórium már március 12-én kiküldte a járási székhelyekre a birtokrendező bitottságokat, [78] március 14-én pedig kezdetét vette az állami földosztás. [79]

A sok aggodalomra okot adó kisgazda nagygyűlés — így — március 12-én már a pártközi béke jegyében zajlott le. A gyűlést, melyre az egykorú híradás szerint 15 000 szervezett munkás és 4000 kisgazda vonult fel, Tankovics János nyitotta meg, majd Nagyatádi Szabó „szankcionálta” a fent tárgyalt egyességet. Ezután dr. Matolcsy Sándor, dr. Bók Zsolt Lajos, dr. Vincze Sándor szólaltak fel, majd Berreknyi István előterjesztette ismeretlen tartalmú határozati javaslatát. Végül a gyűlést dr. Neubauer Ferenc zárta be. [80]

Neubauer dr. még ezen a napon benyújtotta lemondását. [81]

Nincs olyan adatom, amelynek alapján meg tudnám mondani, hogy Nagyatádi Szabó a gyűlés után merre vette útját. Csupán azt állapíthatom meg, hogy március 17-én már Pesten volt, és részt vett a minisztertanács ülésén. [82] Jelen volt a március 21-i minisztertanácson is, ahol egyebek mellett dr. Neubauer Ferenc felmentett somogyi kormánybiztos miniszteri tanácsossá való kinevezését kérte, amihez a minisztertanács hozzá is járult. [83]

A Tanácsköztársaság kikiáltása után — saját bevallása szerint Erdősokonyára ment, ahol, szintén saját közlése szerint — házi őrizetben tartották. [84] Hogy az utóbbi valóban így lett volna, arra nem találtam adatot. Tény azonban, hogy egy ideig sem róla, sem pártjáról nem lehetett hallani.

A Tanácsköztársaság kikiáltása után a somogyi sajtóban a személyével kapcsolatos első közlemény a Kisgazda Párt Országos Vezetőségének április 3-án

megjelent közleménye volt, amely bejelentette, hogy más polgári pártokhoz hasonlóan a Kisgazda Párt is feloszlott, egyben felhívta a párt tagságát, hogy „a haza védelmében támogassa Magyarország jelenlegi vezetőit, és vesse alá magát nyugalommal intézkedéseiknek” [85]. Ezután ismét csend támadt személye és pártja körül.

Így, szinte a szenzáció erejével hatott, amikor április 20-án a Somogyi Vörös Ujság közölte, hogy „Szabó István a nyilvánosságnak szánt nyilatkozatot tett arról, hogy ő mindenben azonosítja magát a proletárdiktatúrával”, s csupán egy aggálya van, hogy mi lesz a kiscgazdák földjével. A lap azonnal felelt is az aggályra, kijelentve, hogy a proletárdiktatúra nem nyúl a kisbirtokosok földjéhez, nem bántja azokat, akik „maguk is a dolgozó társadalomnak törvénytisztelő tagjai”. Egyben felhívást intézett a megye kiscgazdáihoz: „Kiscgazdák! Legyetek bizalommal a proletárdiktatúrához, mert az csak a ti javatokat akarja. Ne higgyetek az ezerholdasok bérencügynökeinek, azok hazugságainak, hanem kövessétek vezéreteket Szabó Istvánt, amikor ő mindenben azonosítja magát a proletárdiktatúrával”. [86]

Még nagyobb volt a csodálkozás akkor, amikor ugyancsak a Somogyi Vörös Ujságban április 24-én közölte, hogy húsvét ünnepén, „kérges kezek paroláztak”, és „egyformán csordultig telt szívek nyíltak meg a testvéri szeretetnek”, vagyis más szavakkal: Nagyatádi Szabó egységre lépett a megye szocialista vezetőivel.

Nem tudom pontosan megállapítani, hogy az egység írásban, vagy szóban történt-e, s annak tartalmáról is csak annyit tudunk, amennyi a korabeli sajtóban nyilvánosságra került. E szerint az egységet szocialista részről Tóth Lajos szorgalmazta, és ő tárgyalt Nagyatádival, de maga Nagyatádi is kereste a közeledést. A megállapodásról, meglehetősen lakónikusán csupán annyit közöl a sajtó, hogy megbeszélték „egymással pártállásukat, kiegyenlítették az ellenfelek által középük ékelt ellentéteket, s a találkozásnak az lett a vége, hogy mint szövetségesek, elvtársak váltak el egymástól, elvtársi készsörítással pecsételték meg a kiscgazdák és a proletárok, a falu és a város szövetségét, elvekben való testvéries egyesülését.” Ezekből a sorokból arra következtethetünk, hogy csupán szóbeli megállapodás történt. Az egykorú közlemény hangvételéből az is megállapítható, hogy szocialista oldalról igen komolyan vették a megállapodást. „Ami elmúlt, felejtjük el — olvashatjuk a közleményben. Ne okolja egyik se a másikat. Ne tegyen az elmúltakért szemrehányást a falu a városnak, s a város se ingassa meg a falu iránti bizalmat régi sebek fölszaggatásával, hanem mindakettő összefogva rajtalegyen, hogy a le-döntött, a leütött kapitalisták, az idegenbe kimenekült mágnások ne csak tetsz-halottak, de valóban, soha fel nem támadó hullák legyenek”. [87]

Május 11-én pedig arról adott hírt a sajtó, hogy a kiscgazdák „vezérükkel, Nagyatádi Szabó Istvánnal az élen már hetekkel” azelőtt beléptek „a szocialista pártba” [88]. Nehéz eldönteni, hogy ez a híradás megfelel-e a valóságnak, vagy csupán újságírói kitalálás. Ismerve azonban a korabeli somogyi sajtó forrásértékét, a híradást hitelt érdemlőnek tekintem, és teljességgel lehetségesnek tartom, hogy Nagyatádi Szabó nemcsak megkötötte az egységet a megye szocialista vezetőivel, hanem valóban be is lépett a pártba.

Sajnos, nem állnak rendelkezésemre források, amelyeknek alapján közelebről világhíthatnám meg az egység létrejöttének körülményeit, és — források hiányában — arra sem tudok rávilágítani, hogy vajon a megegyezést tényleges együtt-működés követte volna. Ezekről hallgat a krónika, illetve nem szólnak a források.

Ugyanígy kérdés, hogy vajon Nagyatádi Szabó részéről őszinte volt-e a közeledés. Mindenesetre tény, hogy a kommün bukása után szembe kellett, hogy nézzen a kommunistaság vádjával. Amikor a bukás után a Kisgazda Párt ismét szervezkedni kezdett, és Csurgón népgyűlést tartott, a gyűlésen megjelent a kommün alatt

letartóztatott és 15 évi fegyházra ítélt Novák János volt kispap képviselő, [89] és vádat emelt ellene. [90] A vádra később is, a már említett október 13-i kaposvári kispap nagygyűlés nyilvánossága előtt is vissza kellett, hogy térjen: „Azt is mondják — szolt, keményen hangsúlyozva szavait —, hogy én kommunista voltam. Ez, aljas rágalom. Én 3000 nagyúr nevét tudom felsorolni, akik valamennyien tagjai voltak a kommunista szakszervezeteknek. Az én nevemet ilyen listán sohasem látták. És ugyanezeknek az uraknak én voltam kommunista!” [91]

Mint tudjuk, végül „tisztázta” magát, szerepet és miniszteri bársonyszéket kapott az ellenforradalmi rendszertől.

JEGYZETEK

- [1] Nagyatádi Szabó István Bp. 1935. 83.
- [2] Hadik kabinetje. Szabó István miniszter lesz? Somogy vármegye 1918. október 31.
- [3] HAJDÚ TIBOR Az őszirózsás forradalom Bp. 1963. 141.
- [4] Nagyatádi Szabó István Bp. 1935. 101.
- [5] Megyei közgyűlés. Somogy vármegye 1918. november 3.
A sajtó híradása szerint a közgyűlés 1918. november 2-án volt (Megyei Közgyűlés. Somogy vármegye 1918. november 3.) (A gyűlésről készült jegyzőkönyv viszont november 4. szerepel az ülés időpontjaként (Kaposvári Állami Levéltár, a továbbiakban KÁL Somogy vármegye Törvényhatósági Bizottságának 1918. évi közgyűlési jegyzőkönyve).
- [6] Vö. az idézett cikkben írottakat a közgyűlés jegyzőkönyvében levőkkel (KÁL Somogy Vármegye Törvényhatósági Bizottságának 1918. évi közgyűlési jegyzőkönyve).
- [7] KÁVÁSSY SÁNDOR, Somogy Vármegye Direktóriuma 1919-ben. Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei Szeged, 1964. I. 192.
- [8] A Nemzeti Tanácsról. Somogy vármegye 1918. november 6.
- [9] KÁL Somogy megye alispánjának iratai 32.061/1918.
- [10] Foglalkozik ezzel MÉSZÁROS KÁROLY, Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak 1918—19-ben, a polgári demokratikus forradalom és a Tanácsköztársaság idején: Földmunkás- és szegényparaszt-mozgalmak Magyarországon 1848—1948. (Szerk. PÖLÖSKEI FERENC és SZAKÁCS KÁLMÁN) II. Bp. é. 524—8. További adatokat közöl SZEMERE VERA, Agrárkérdés 1918—19-ben Bp. 1963. 41—66.
- [11] SZABÓ ISTVÁN a földbirtokreformról. Somogy vármegye 1918. november 24.
- [12] Uo.
- [13] A somogy megyei kispapáért nagygyűlése. Somogy vármegye 1918. december 3.
- [14] G. G.: A kispap-miniszter. Somogy vármegye 1919. január 24.
- [15] A somogy megyei kispapáért nagygyűlése. Somogy vármegye 1918. december 3.
- [16] G. G.: A kispap-miniszter. Somogy vármegye 1919. január 24.
- [17] Ezek közül a következőket emelem ki: BODRÖGKÖZI ZOLTÁN A magyar agrármozgalmak története Bp. 1929. 163—7.; SZABÓ GYULA LATINCA SÁNDOR, „a szegény proletárság igaz védője” Kaposvár, 1955. 26—8.; KÁVÁSSY SÁNDOR i.m. 212—3.
- [18] Országos Levéltár (a továbbiakban: OL) Miniszterelnöki iratok 4505/1919.
- [19] A Munkástanács ülése. Népszava 1918. december 21.
- [20] A földbirtokreform-tervezetet az országos értekezlet egyhangúan elfogadta. Népszava 1918. december 27.
- [21] A Somogy megyei szociáldemokrata párt kongresszusa. Somogy vármegye, 1919. január 8.
- [22] Fölösleges türelmetlenkedés. Somogyi Hírlap 1919. február 4.
- [23] Uo.
- [24] Agitáció termelőszövetkezetek ügyében. Somogyi Hírlap 1919. február 23.
- [25] A Nemzeti Tanács ülése. Somogy vármegye 1919. február 18.
- [26] OL Belügyminiszteri elnöki iratok 2178/1919.
- [27] A Munkástanács ülése. Somogy vármegye 1919. február 27.
- [28] Uo.
- [29] Uo.
- [29] Uo.
- [30] Uo.
- [31] Itt elsősorban MÓRICZ ZSIGMOND, A Somogy megyei Földműves Szövetkezetek Bp. 1919. c. brosrájára, továbbá RÉTHALVY JENŐ, A Búza-féle földbirtokreform c. összefoglalására gondolok (Párttörténeti Intézet Archivuma, a továbbiakban: PIA TAGrYOB II. (1.).

- [32] PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919—B 2112. V.
- [33] Nem lesz éhinség. Somogyi Hírlap 1919. február 27.
- [34] Erre utal, hogy február 28-án már birtokában volt a megbízásnak. L. erre Termelőszövetkezetek Somogyban. Somogyi Hírlap 1919. február 28.
- [35] RÉTFALVY JENŐ i.m. PIA TAGYOB II/1.
- [36] O.L.Országos Birtokrendező Tanács Vegyes Iratok. Iktatlan.
- [37] PIA TAGYOB II/2.
- [38] BÚZA BARNA Kommunista összeesküvés Bp. 1919. 14.
- [39] PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919—B 1456. VI.
- [40] O.L.Országos Birtokrendező Tanács Vegyes Iratok. Iktatlan.
- [41] Uo.
- [42] A Magyarországi Szociáldemokrata Gazdatisztek és Gazdák Szakszervezete. Somogyi Hírlap 1919. március 2.
- [43] RÉTFALVY JENŐ i.m. PIA TAGYOB II/1.
- [44] Rauth György, Matók József, Ambrus Mihály, Böröcz István kihallgatásairól készült jegyzőkönyvek PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919—B 1456. V.
- [45] O.L.Országos Birtokrendező Tanács Vegyes Iratok. Iktatlan.
- PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919—B. 1456. V., továbbá: O.L. Országos Birtokrendező Tanács Vegyes Iratok. Iktatlan.
- [46] Uo.
- [47] BÚZA BARNA i.m. 14.
- [48] PIA Kaposvári Büntetőtörvényszék 1919—B. 1456. VI.
- [49] Termelőszövetkezetek Somogyban. Somogyi Hírlap 1919. február 28.
- [50] Munkások! Kisgazdák! Elvtársak! Somogyi Hírlap 1919. március 5.
- [51] Szocialista termelőszövetkezetek Somogyban. Somogyi Hírlap 1919. március 2.
- [52] Ez több forrásból is kitűnik. Így pl. amosdói uradalom átvételének jegyzőkönyvéből (O.L. Országos Birtokrendező Tanács Vegyes Iratok. Iktatlan), az andocsi uradalom átvételéről készült jegyzőkönyvből (O.L. Országos Birtokrendező Tanács Vegyes Iratok. Iktatlan), stb.
- [53] A földosztó kisgazdák, Somogyi Hírlap 1919. március 6.
- [54] Berzence, Somogy-Bolhás és Gölle községek táviratai PIA 06. fond 1918—19-es táviratok.
- [55] Uo., továbbá: A földmívelési miniszterek a földosztásról. Somogy vármegye 1919. március 6.
- [56] O.L. Miniszterelnöki iratok 4506/1919.
- [57] O.L.Miniszterelnöki iratok 4505/1919.
- [58] O.L. Földművelésügyi Minisztérium X. Főosztály iratai 84264/1919.
- [59] KÁL Somogy megyei főispáni iratok (a továbbiakban: SMFI) 580/1919.
- [60] A földosztás. Somogyi Hírlap 1919. március 6.
- [61] A kisgazdák és a termelőszövetkezetek. Somogyi Hírlap 1919. március 7.
- [61] A Munkástanács ülése. Somogyi Hírlap, 1919. március 9.
- [63] Munkátestvérek! Kisgazdák! Elvtársak! Somogyi Hírlap 1919. március 9.; A magyar föld munkásaihoz! Somogyi Hírlap 1919. március 11.
- [64] L. erről: A kisgazdák és a szocializmus, Somogyi Hírlap 1919. március 11.
- [65] KÁL Az igali járás főlsholgabirájának iratai 2767/1919.
- [66] A kisgazdapárt megyei nagygyűlése. Somogy vármegye 1919. március 9. Megjegyezzük, hogy a közlemény a gyűlés időpontját tévesen 1919. március 11-ben jelöli meg.
- [67] L. erre nézve: a) KÁL SMFI 570/1919. b) Direktórium vette át Somogyban a hatalmat. Somogyi Hírlap 1919. március 11. c) Háromtagú direktórium a vármegyeházán. Somogyvármegye 1919. március 11. d) Elvtársak! Munkátestvérek! Somogyi Hírlap 1919. március 11.
- [68] O.L. Belügyminiszteri elnöki iratok 2178/1919.
- [69] Szabó István az 500 holdas kisgazdák védőszentje, Somogyi Hírlap 1919. március 6.
- [70] A nagygazdapárt erőlködése. Somogyi Hírlap 1919. március 9.
- [71] A holnapi kisgazda-gyűlés. Somogy vármegye 1919. március 11.
- [72] KÁVÁSSY SÁNDOR i.m. 208—11.
- [73] BODROGKÖZI ZOLTÁN A magyar agrármozgalmak története Bp. 1929. 164.
- [74] Szabó István miniszter szankcionálja a termelőszövetkezetek létesítését. Somogyi Hírlap 1919. március 12.
- [75] A 48-as kisgazda és földműves párt nagygyűlése Kaposváron. Új-Somogy 1919. október 14.
- [76] Tekintve, hogy a röpirat tudomásom szerint sehol fel nem lehetett, itt azt a Mi történt a március 11-i kisgazdagyűlésen c. közlemény alapján idézem (Új-Somogy, 1919. október 12.)
- [77] Uo.
- [78] KÁL SMFI 591/1919.
- [79] Megindult a földosztás. Somogy vármegye 1919. március 14.
- [80] Országos jelentőségű népgyűlés. Somogyi Hírlap 1919. március 12.

- [81] Somogy új kormánybiztosa szocialista lesz. Somogyi Hírlap 1919. március 12.
- [82] O.L. Miniszterelnöki iratok 4504/1919.
- [83] O.L. Miniszterelnöki iratok 4501/1919.
- [84] A 48-as kisgazda és földműves párt nagygyűlése Kaposváron. Új-Somogy 1919. október 14.
- [85] Fölöszlott a kisgazdapárt. Somogy vármegye 1919. április 3.
- [86] Szabó István a proletárok táborában. Kisgazdák, kövessétek vezéreteket! Somogyi Vörös Újság 1919. április 20.
- [87] Szabó István elvtárs. Somogyi Vörös Újság, 1919. április 24.
- [88] Földművesek! Kisgazdák! Somogyi Vörös Újság 1919. március 11.
- [89] Letartóztatták Novák János volt kisgazdapárti képviselőt. Somogyi Vörös Újság 1919. április 16.; Novák Jánost elítélték. Somogyi Vörös Újság 1919. április 17.
- [90] KÁL SMFI 3260/1919.
- [91] A 48-as kisgazda és földműves párt nagygyűlése Kaposváron. Új-Somogy 1919. október 14.

ПОЛИТИЧЕСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИШТВАНА НАДЬАТАДИ САБО В ОБЛАСТИ ШОМОДЬ В ПЕРИОД БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧЕСКОЙ РЕВОЛЮЦИИ 1918 Г. И ВЕНГЕРСКОЙ СОВЕТСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Ш. Каваши

Автор в своей работе раскрывает почти неосвещённый период деятельности известного венгерского крестьянского политического деятеля Иштвана Надьатади Сабо в период революции. Канун октябрьской революции 1918 года находит Надьатади Сабо в лагере врагов революции. Отказавшись от сотрудничества с Венгерским Национальным Советом, он принимал участие в правительстве Яноша Хадика. Когда революция свергла не успевшее и сформироваться правительство Хадика, он вернулся домой в Шомодь. Но от государственных дел он не отошёл. 4 ноября он уже выступает на заседании Муниципального Совета области Шомодь и стоит на стороне революции. Со времени победы революции это было первое его выступление в Шомодь, и по существу этим он примкнул к революции. Следующее его выступление состоялось 30-го ноября, когда он в городе Капошваре произнёс речь о разделе земли. После этого он вернулся в область 11-го марта 1919 года уже как министр народного хозяйства в правительстве Беринкеи. Надьатади Сабо в период Венгерской Советской Республики был готов сотрудничать с Республикой и поддержать её. На основе этого он создал договор с социалистическими руководителями области Шомодь, а по газетному сообщению он даже вступил в Социалистическую партию. Было ли действительное сотрудничество между ним и социалистическими руководителями области Шомодь, определить невозможно. Но факт, что из-за этого в начале периода контрреволюции его обвиняли в том, что он был коммунистом, и это обвинение было очень опасным в то время. Но Надьатади Сабо удалось оправдаться и скоро он получил от контрреволюционного режима в правительстве место и активно участвовал в его консолидации.

ISTVÁN NAGYATÁDI SZABÓ'S POLITISCHE ROLLE IM KOMITAT SOMOGY WÄHREND DER HERBSTASTERNREVOLUTION UND DER RÄTEREPUBLIK

Von S. Kávássy

Die Arbeit beleuchtet ein bisher fast ganz unbekanntes Kapitel im Wirken des namhaften ungarischen Bauernpolitikers während der Revolutionen von 1918—1919. Es werden seine während der Revolutionen in Kaposvár gehaltenen Volksversammlungen, seine dort gehaltenen Reden und deren soziale Auswirkung besprochen. Besonders eingehend wird seine denkwürdige Fahrt nach Kaposvár am 11. März. 1919 behandelt. Es werden die Voreignisse, sein Auftreten in Kaposvár und dessen Folgen untersucht.

Im zweiten Teile der Arbeit wird die von Nagyatádi Szabó während der Räterepublik gespielte Rolle einer eingehenden Untersuchung unterzogen. Der Verfasser weist nach, dass Nagyatádi Szabó sich bereit zeigte, mit den sozialistischen Führern des Komitats zusammenzuwirken. Diesbezüglich wurde auch — ob mündlich oder schriftlich, ist nicht genau feststellbar — ein Übereinkommen abgeschlossen, und nach einzelnen Quellen trat Nagyatádi Szabó auch in die sozialistische Partei ein. Nach dem Sturz der Räterepublik hatte er deswegen auch sehr viele Unannehmlichkeiten. Endlich gelang es ihm aber, sich zu rechtfertigen und bald bekam er einen Ministerstuhl und politische Rolle vom gegenrevolutionären System, an dessen Konsolidierung er tätig mitwirkte.